

ISSN: 2788-9718 (online)

ISSN: 1814-6961 (Print)

Отан тарихы
Отечественная история
History of the Homeland

Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2024. № 27 (3)

Редакция

Бас редактор

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының директоры (Алматы қ., Қазақстан)

E-mail: kabulzia@rambler.ru Тел.: +77014070164

Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195670100>

Редакциялық алқа

Аяған Бүркітбай Фелманұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары (Астана, Қазақстан) Scopus Author ID: 58655559700; ORCID

Әбусейітова Меруерт Қуатқызы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының тарихи материалдарды зерттеу жөніндегі Республикалық орталығының директоры (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57208107912; ORCID

Әбіл Еркін Аманжолұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор; Мемлекет тарихы институтының директоры (Астана, Қазақстан); Scopus Author ID: 55801644900; ORCID

Әжіғали Серік Ескендірұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор; Шығыс елдері архитектурасы Халықаралық академиясының корр.-мүшесі; Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57478728700; ORCID

Әлімбаев Нұрсан, тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 55860087100; ORCID

Вильмено Анне-Мари, антропология докторы, Лувен католик университетінің профессоры (Лувен, Бельгия); Scopus Author ID: 36679419300; ORCID

Крупа Татьяна Николаевна, эксперименталды археология ғылыми-зерттеу лабораториясының ғылыми қызметкері, Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Margulan Centre, «YMAI» Халықаралық ғылыми-зерттеу лабораториясының жетекшесі (Қазақстан – Украина); ORCID

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым академиясының академигі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Қыпшақтану Халықаралық институтының директоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57193858171; ORCID

Қушқумбаев Айболат Қайырсыямұлы, тарих ғылымдарының докторы, бас ғылыми қызметкер, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университетінің аймақтану кафедрасының профессоры (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57202775542; ORCID

Мионг Сун-ок, антропология докторы, профессор (Сеул, Корея); Scopus Author ID: 56720218700; ORCID

Моррисон Александр, PhD, NewCollege профессоры, Оксфорд (Оксфорд, Ұлыбритания); Scopus Author ID: 35794760200; ORCID

Мотузаите-Матузевичюте, Гидре, Археология докторы, профессор, "Биоархеология" ғылыми орталығының жетекшісі, Вильнюс университеті. Вильнюс қ., Литва; Scopus Author ID: 25225880890; ORCID

Муминов Әшірбек Құрбанұлы, тарих ғылымдарының докторы, арабист, профессор, ИКҰ (Орталық Азия) ұйымдастыру қызметінің бас директорының кеңесшісі (Стамбул, Түркия); Scopus Author ID: 56409722900; ORCID

Мұқтар Әбілсейіт Қапизұлы, «Сарайшық» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығы» РМҚК директоры, тарих ғылымдарының докторы, профессор; Scopus Author ID: 57193092619; ORCID

Оно Рюосукэ, тарих ғылымдарының докторы, Васеда университетінің антропология (Токио, Жапония);

Отенова Гүлфира Елубаевна, Тарих ғылымдарының докторы, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің профессоры Павлодар қ., Қазақстан; Scopus Author ID: 57194518893; ORCID

Оутрам Алан, археология ғылымдарының докторы, профессор, археология және тарих департаменті, Эксетер университеті (Эксетер, Ұлыбритания); Scopus Author ID: 8954776500; ORCID

Өмер Құл, әлеуметтік ғылымдар докторы, Стамбул университетінің профессоры (Стамбул, Түркия); ORCID

Петер Финке, PhD, Макс Планк атындағы Институтының профессоры, Цюрих университеті (Цюрих, Швейцария); Scopus Author ID: 55124700300

Садвокасова Закиш Төлеханқызы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 56682843400; ORCID

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым академиясының академигі, Италияның Болонья Ғылым Академиясының мүше корреспонденті, ҚР Ұлттық музейінің физикалық антропология лабораториясының меңгерушісі (Астана, Қазақстан); Scopus Author ID: 22979625700; ORCID

Уяма Томохико, PhD, Хоккайдо университетінің Славян-Еуразиялық зерттеулер орталығының профессоры (Саппоро, Жапония); Scopus Author ID: 56471951500; ORCID

Финке Петер, доктор PhD, профессор Института Макса Планка, университет Цюриха (Швейцария, Цюрих); Scopus Author ID: 55124700300; ORCID

Жауапты редактор

Мұқанова Гүлнар Қайроллақызы

Ғылыми редакторлар

Қасымова Дидар Бейсенғалиқызы

Әбікей Арман Мұратұлы

Мурзаходжаев Қуаныш Мәдиұлы

Техникалық хатшы

Зікірбаева Венера Серікқызы

Копеева Сания Жуматайқызы

Редакция

Главный редактор

Кабульдинов Зиябек Ермуханович – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова (г. Алматы, Казахстан). E-mail: kabulzia@rambler.ru; Scopus Author ID: 56195670100; ORCID.

Члены редакционной коллегии

Абиль Еркин Аманжолович, доктор исторических наук, профессор, директор Института Истории государства РК (Республика Казахстан, Астана); Scopus Author ID: 55801644900; ORCID

Ажигали Серик Ескендрович, доктор исторических наук, профессор, Главный научный сотрудник, почетный заведующий отделом этнологии и антропологии Института Истории и этнологии (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 57478728700; ORCID

Абусейтова Меруерт Хуатовна, доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент Национальной академии наук РК; директор Республиканского информационного центра по изучению исторических материалов (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 57208107912; ORCID

Алимбай Нурсан, кандидат исторических наук, профессор; Главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 55860087100; ORCID

Аяган Буркитбай Гелманович, доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства, (г. Астана, Казахстан); Scopus Author ID: 58655559700; ORCID

Вильмено Анне-Мари, доктор антропологии, профессор Католического университета Лувен, (Бельгия, Лувен); Scopus Author ID: 36679419300; ORCID

Исмагулов Оразак Исмагулович, доктор исторических наук, профессор, академик Национальной академии наук РК, член-корр. Болонской АН (Италия), заведующий лабораторией физической антропологии Национального музея РК (Республика Казахстан, Астана); Scopus Author ID: 22979625700; ORCID

Крупа Татьяна Николаевна, научный сотрудник Научно-исследовательской лаборатории экспериментальной археологии, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, Margulan Centre, заведующая Международной научно-исследовательской лабораторией «YMAI» (Казахстан – Украина); ORCID

Кумеков Болат Ешмухамбетович, доктор исторических наук, профессор, академик Национальной академии наук РК; директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Республика Казахстан, Алматы) Scopus Author ID: 57193858171; ORCID

Кушкумбаев Айболат Кайрслямович, доктор исторических наук, главный научный сотрудник, профессор кафедры регионоведения Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Республика Казахстан, Астана); Scopus Author ID: 57202775542; ORCID

Мионг Сун-ок, доктор антропологии, ассоциированный профессор (Корея, Сеул); Scopus Author ID: 56720218700; ORCID

Моррисон Александр, PhD, профессор NewCollege, Оксфорд (Великобритания, Оксфорд); Scopus Author ID: 35794760200; ORCID

Мотузаите-Матузевичюте, Гидре, Доктор археологии, профессор, руководитель Научного центра «Биоархеология» Вильнюсского университета, г. Вильнюс, Литва; Scopus Author ID: 25225880890; ORCID

Муктар Абильсеит Капизович, Директор РГКП «Государственного историко-культурного музей-заповедник «Сарайшык», доктор исторических наук, профессор; Scopus Author ID: 57193092619; ORCID

Мунинов Аширбек Курбанович, доктор исторических наук, арабист, профессор; Консультант Генерального директора по организационной деятельности ОИК (Центральная Азия), (Турция, Стамбул); Scopus Author ID: 56409722900; ORCID

Омер Кул, доктор социальных наук, профессор Стамбульского университета; (Турция, Стамбул); ORCID

Оно Рюосуке, доктор исторических наук, антрополог Университет Васеда (Япония, Токио);

Отепова Гульфира Елубаевна, Доктор исторических наук, профессор Павлодарского педагогического университета им. А. Маргулана. г. Павлодар, Казахстан; Scopus Author ID: 57194518893; ORCID

Оутрам Алан, доктор археологии, профессор департамента археологии и истории университета Эксетер (г. Эксетер, Великобритания); Scopus Author ID: 8954776500; ORCID

Садвокасова Закиш Тулехановна, доктор исторических наук, профессор; Главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 56682843400; ORCID

Уяма Томохико, PhD, профессор Центра славянско-евразийских исследований Университета Хоккайдо (Япония, Саппоро); Scopus Author ID: 56471951500; ORCID

Финке Петер, доктор PhD, профессор Института Макса Планка, университет Цюриха (Швейцария, Цюрих); Scopus Author ID: 55124700300

Ответственный редактор

Муканова Гюльнар Кайроллиновна

Научные редакторы

Касымова Дидар Бейсенгалиевна

Абикей Арман Муратович

Мурзаходжаев Куаныш

Технический секретарь

Зикирбаева Венера Сериковна

Копеева Саня Жуматаевна

Editorial Team

Editor-in-Chief

Kabuldinov Ziyabek Ermukhanovich – Doctor of Historical Sciences Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Almaty, Kazakhstan) E-mail: kabulzia@rambler.ru
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195670100>

Editorial board members

Abil Erkin Amanzholovich, doctor of historical sciences, professor, director of the of the Institute of history of state of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Astana); Scopus Author ID: 55801644900; ORCID

Abusseitova Meruert Khuatovna, doctor of historical sciences, professor, corresponding member of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan; director of the Republican information center for studies of the historical materials (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 57208107912; ORCID

Alimbay Nursan, candidate of historical sciences, professor; chief researcher of the C. Valikhanov Institute of history and ethnology of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Almaty). Scopus Author ID: 55860087100; ORCID

Ayagan G. Burkitbay, Professor of History, Deputy Director of the Institute of State History Institute of Republic of Kazakhstan, (Astana, Kazakhstan); Scopus Author ID: 58655559700; ORCID

Azhigali Serik Yeskendirovich, doctor of historical sciences, professor, chief researcher, emeritus head of the department of ethnology and anthropology of the Institute of history and ethnology of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 57478728700; ORCID

Ismagulov Orazak Ismagulovich, doctor of historical sciences, professor, academician of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan, corresponding member of the Bologna Academy of sciences (Bologna, Italy), head of the physical anthropology laboratory of the National museum of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Astana); Scopus Author ID: 22979625700; ORCID

Krupa Tatiana Nikolaevna, Researcher at the Research Laboratory of Experimental Archaeology, Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan, Margulan Centre, Head of the International Research Laboratory "YMAI" (Kazakhstan – Ukraine); ORCID

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich, doctor of historical sciences, professor, academician of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan; director of the Internal institute of Kypshak studies of the al-Farabi Kazakh national university, professor of Gumilev L. Eurasian national university (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 57193858171; ORCID

Kushkumbayev Aibolat Kairislyanovich, doctor of historical sciences, chief researcher of the regional studies department of the Gumilev L. Eurasian national university (Republic of Kazakhstan, Astana); Scopus Author ID: 57202775542; ORCID

Morrison Alexander, PhD, professor New College, Oxford (Great Britain, Oxford); Scopus Author ID: 35794760200; ORCID

Motuzaitė-Matuzevičiute, Giedre, Professor (Archaeology), Full Professor, a head of Bioarchaeology Research Centre at Vilniaus Universitetas, Vilnius, Lithuania; Scopus Author ID: 25225880890; ORCID

Muktar Abilseit Kapizovich, Director of the State Historical and Cultural Museum-preserve “Saraishyq” - Doctor of Historical Sciences, Professor: Scopus Author ID: 57193092619; ORCID

Myong, Soon-ok, doctor of anthropology, associate professor (Republic of Korea, Seoul); Scopus Author ID: 56720218700; ORCID

Muminov Ashirbek Kurbanovich, doctor of historical sciences, arabist, professor; consultant of the General director on organizational affairs OIC (Central Asia), (Turkey, Istanbul); Scopus Author ID: 56409722900; ORCID

Omer Cul, doctor of social sciences, professor of Istanbul university (Turkey, Istanbul); ORCID

Ono Ryosuke, PhD, anthropologist Waseda University (Japan, Tokyo);

Otepova Gulmira Elubayevna, Doctor of Historical Sciences, Professor Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan; Scopus Author ID: 57194518893; ORCID

Outram Alan, Doctor of archeology, professor, Department of Archaeology and History, University of Exeter (Exeter, UK); Scopus Author ID: 8954776500; ORCID

Peter Finke, PhD, professor of the Max Planck institute, Zurich university (Switzerland, Zurich); Scopus Author ID: 55124700300; ORCID

Sadvokassova Zakish Tleukhanovna, doctor of historical sciences, professor; chief researcher of the C.C. Valikhanov Institute of history and ethnology of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 56682843400; ORCID

Uyama Tomohiko, PhD, professor of the Slavic-Eurasian researches Center of Hokkaido University (Japan, Sapporo); Scopus Author ID: 56471951500; ORCID

Vuilleminot Anne-Marie, doctor of anthropology, professor of the Catholic university of Luven, (Belgium, Luven); Scopus Author ID: 36679419300; ORCID

Executive Editor

Mukanova Gulnar

Scientific Editors

Kasymova Didar

Abikey Arman

Murzakhodzhayev Kuanysh

Technical secretary

Zikirbayeva Venera Serikovna

Kopeyeva Saniya

ТАРИХ / HISTORY / ИСТОРИЯ

Published in the Kazakhstan
Otan tarikhу
Has been issued as a journal since 1998
ISSN: 2788-9718 (Online)
Vol. 27. Is. 3, pp. 680-691, 2024
Journal homepage: <https://otan.history.iie.kz>

FTAXP / МРНТИ / IRSTI 811.512.1-04
https://doi.org/10.51943/2788-9718_2024_27_3_680-691

МӘМЛҮК СҰЛТАНАТЫН ЗЕРТТЕУ ТУРАЛЫ ЖАЗБАША ДЕРЕККӨЗДЕР

Назым Нұрболатқызы Қоңқабаева¹, Күлсін Халыққызы Абдрахманова²,
Арайлым Нұрболатқызы Қоңқабаева³

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті, Шығыс филологиясы және аударма кафедрасының PhD докторы, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
<https://orcid.org/0000-0001-5161-2232>. E-mail: haia89@mail.ru

²Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті, Шығыс филологиясы және аударма кафедрасының доценті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
<https://orcid.org/0000-0002-6484-059X>. E-mail: agulsum@mail.ru

³Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты, ғылыми қызметкер, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
<https://orcid.org/0000-0001-5543-1172>. E-mail: konkabayeva.arailym@mail.ru

© Ш.Ш.Уәлиханов ат. ТЭИ, 2024

© Қоңқабаева Н.Н., Абдрахманова К.Х., Қоңқабаева А.Н.

Аңдатпа. *Kіріспе.* Мәмлүктер ортағасыр жылдары Мысыр мен Сирияны басқарған Орта Азиядан шыққан тұлғалар еді. Бала кездерінде құлдыққа сатылып, кейіннен өздерінің зеректілігі мен ержүректілігімен көзге түсіп, билеуші тап өкілдеріне айналған. Мақалада мәмлүктік билік кезеңдері қамтылған түрлі деректер қарастырылады. *Мақсаты мен міндеттері.* XIII ғасырда Мысыр, Сирия елдерін басқара бастаған билік XVI ғасырға дейін созылған. Осман империясының құрамына кіргенімен, мәмлүктер билік басында XIX ғасырға қала берген. Осы кезеңдер туралы мәліметтер толық зерттеуді қажет ететіндіктен, мәмлүктер туралы жазылған дереккөздерді тізбесін беру, Мысырдағы қыпшақ тілінің мәртебесін зерделеу мақсатын қойдық. *Әдістер мен материалдар.* Материалдар ретінде араб, орыс, ағылшын тілдеріндегі тарихи-дерекнамалық қолжазбаларды, архив материалдары пайдаланылды. Зерттеуде сипаттау, жинастыру, топтастыру, дерекнамалық, факторлық талдау және аударма, сынды әдіс-тәсілдер қолданылды. *Зерттеу нәтижелері.* Мақалада араб, орыс, батыс тілдеріндегі деректерге талдау жасалды. Зерттеуді қажет ететін араб тіліндегі дереккөздер тізбесі анықталды. Ортағасырлық қолжазба негізінде мәмлүктер кезінде қолданыста болған тіл мәртебесі де зерделенді. *Қорытынды.* Мәмлүктердің ресми түрде билік басынан кеткенімен, Мысыр және Сирия елдеріндегі саяси, әскери мәртебелерін жоғалтпаған.

Түйін сөздер: Мәмлүк, ортағасыр, қолжазба, Осман империясы, дереккөз, қыпшақ, Мысыр

Алғыс айту. Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Ортағасыр ескерткіштер тіліндегі этномәдени және лингвистикалық парадигма» тақырыбындағы гранттық қаржыландыру жобасын жүзеге асыру аясында орындалды (тіркеу нөмірі AP19175804).

Дәйексөз үшін: Қоңқабаева Н.Н., Абдрахманова К.Х., Қоңқабаева А.Н. Мәмлүк сұлтанатын зерттеу туралы жазбаша дереккөздер // Отан тарихы. 2024. Т. 27. № 3. Б. 680-691. (Қаз.)

DOI: 10.51943/2788-9718_2024_27_3_680-691

ПИСЬМЕННЫЕ ИСТОЧНИКИ ПО ИЗУЧЕНИЮ МАМЛЮКСКОГО СУЛТАНАТА

Назым Нурболатовна Конкабаева¹, Кульсын Халыккызы Абдрахманова²,
Арайлым Нурболатовна Конкабаева³

¹PhD, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, кафедра восточной филологии и перевода, г. Алматы, Республика Казахстан
<https://orcid.org/0000-0001-5161-2232>. E-mail: haia89@mail.ru

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая, доцент кафедры восточной филологии и перевода, г. Алматы, Республика Казахстан
<https://orcid.org/0000-0002-6484-059X>. E-mail: agulsum@mail.ru

³Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова, научный сотрудник, г. Алматы, Республика Казахстан
<https://orcid.org/0000-0001-5543-1172>. E-mail: konkabayeva.arailym@mail.ru

© ИИЭ имени Ч.Ч. Валиханова, 2024

© Конкабаева Н.Н., Абдрахманова К.Х., Конкабаева А.Н.

Аннотация. *Введение.* Мамлюки были выходцами из Центральной Азии, которые правили Египтом и Сирией в средние века. В детстве их продали в рабство, а позже они стали представителями правящего класса благодаря своему уму и храбрости. В статье рассматриваются различные данные, охватывающие периоды правления мамлюков. *Цель и задачи.* Власть, начавшая править Египтом и Сирией в XIII веке, просуществовала до XVI века. Хотя он был частью Османской империи, мамлюки оставались у власти до 19 века. Поскольку сведения об этих периодах требуют полного изучения, мы поставили перед собой цель привести список источников, написанных о мамлюках. Статус кыпчакского языка в Египте нуждается в изучении. *Методы и материалы.* В качестве материалов использовались исторические и документальные рукописи, архивные материалы на арабском, русском и английском языках. В исследовании использовались описание, сбор, группировка, документирование, факторный анализ и перевод, критические методы. *Результаты исследования.* В статье проанализированы данные на арабском, русском и западных языках. Определен список арабоязычных источников, нуждающихся в исследовании. На основе средневековых рукописей изучен также статус языка, использовавшегося при мамлюках. *Заключение.* Хотя мамлюки официально вышли из власти, они не потеряли своего политического и военного статуса в Египте и Сирии.

Ключевые слова: Мамлюк, средневековье, рукопись, Османская империя, источник, кыпчак, Египет

Благодарность. Статья подготовлена в рамках реализации проекта грантового финансирования Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан «Этнокультурная и лингвистическая парадигма в языке средневековых памятников» (регистрационный номер AP19175804).

Для цитирования: Конкабаева Н.Н., Абдрахманова К.Х., Конкабаева А.Н. Письменные источники по изучению мамлюкского султаната // Отан тарихы. 2024. Т. 27. № 3. С. 680-691. (на каз.)

DOI: 10.51943/2788-9718_2024_27_3_680-691

WRITTEN SOURCES ON THE STUDY OF THE MAMLUK SULTANATE

Nazym Nurbolatovna Konkabayeva¹, Kulsyn Halykkyzy Abdrakhmanova²
Arailym Nurbolatovna Konkabayeva³

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, (Kazakhstan, Almaty).
PhD of Department of Oriental Philology and Translation
<https://orcid.org/0000-0001-5161-2232>. E-mail: haia89@mail.ru

²Abai Kazakh National Pedagogical University, (Kazakhstan, Almaty)
Associate professor of Oriental philology and translation department
<https://orcid.org/0000-0002-6484-059X>. E-mail: agulsum@mail.ru

³Institute of History and Ethnology named after Ch.Ch. Valikhanov, Research Associate
<https://orcid.org/0000-0001-5543-1172>. E-mail: konkabayeva.arailym@mail.ru

© Valichanov, 2024

© Konkabayeva N.N., Abdrakhmanova K.H., Konkabayeva A.N., 2024

Abstract Introduction. The Mamluks were people from Central Asia who ruled Egypt and Syria during the Middle Ages. They were sold into slavery when they were children, and later became representatives of the ruling class. The article examines various data covering the periods of Mamluk rule. *Purpose and tasks.* The power that began to rule Egypt and Syria in the XIII century lasted until the XVI century. Although it was part of the Ottoman Empire, the Mamluks remained in power until the 19th century. Since that study, we have set a goal to provide a list of sources written about the Mamluks. The status of the Kipchak language in Egypt needs to be studied. *Methods and materials.* Historical and documentary manuscripts, archive materials in many languages were used as materials. The research used description, collection, grouping, documentation, factor analysis and translation, critical methods. *Research results.* The article analyzed data in many languages. A list of Arabic language sources in need of research has been identified. Based on medieval manuscripts, the status of the language used during the Mamluks was also studied. *Conclusion.* Although the Mamluks officially left power, they did not lose their political and military status in Egypt and Syria.

Key words: Mamluk, Middle Ages, manuscript, Ottoman Empire, source, Kipchak, Egypt

Acknowledgements. The article was prepared within the framework of the grant financing project of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan «Ethnocultural and linguistic paradigm in the language of medieval monuments» (Registration number AP19175804).

For citation: Konkabayeva N.N., Abdrakhmanova K.H., Konkabayeva A.N. Written sources on the study of the mamluk sultanate // Отан тарихы. 2024. Vol. № 3. Pp. 680-691. (in Kaz.).

DOI: 10.51943/2788-9718_2024_27_3_680-691

Кіріспе. Қазақ халқының тарихы Мысыр мемлекетінің тарихымен тығыз байланысты. Моңғол шапқыншылығы кезінде қыпшақ даласынан олжалаған тұтқындарды құл ретінде сатып отырған. Мысырға басыбайлы құл болып барған қыпшақтар, әскери істерге араласып, жоғарғы билікті басып алғаннан кейін Мысыр мен Сирияда билік жүргізді. XIII ғасырдан XVI ғасырға дейін Мысырда билікті ұстаған қыпшақ даласындағы мәмлүктер саяси билікке ие болып қана қоймай, қыпшақ халқының мәдениеті мен тілін де кеңінен таратты.

Мәмлүктер бастапқыда түркі, черкес және кавказ текті құл сарбаздары болды, олар билікке көтеріліп, аймақта қуатты әскери элита құрды. Олар ақырында Айюбилер билеушілерін құлатып, өз әулеттерін құрды. Мәмлүк сұлтандығы күшті әскери және тұрақты билігімен, сондай-ақ мәдени және сәулеттік жетістіктерімен танымал. Мәмлүктер аймақты моңғолдар мен крест жорықтарынан қорғауда сәтті болды және олар маңызды сауда жолдарын бақылауда ұстады. Олар сондай-ақ сәулет, әдебиет және өнер сияқты салаларда елеулі үлестермен гүлденген мәдени ортаны дамытты. Дегенмен, Мәмлүк сұлтандығы билеуші элитадағы әртүрлі фракциялар арасында ішкі қайшылықтар мен билік үшін күреске тап болды. Бұл тұрақсыздық Осман империясының сыртқы қысымдарымен қосылып, сайып келгенде Мәмлүк сұлтанатының құлдырауына әкелді. 1517 жылы Османлылар Ридания шайқасында мәмлүктерді жеңіп, олардың аумақтарын өз империясының құрамына қосты. Жалпы, Мәмлүк сұлтандығы Таяу Шығыс тарихында маңызды рөл атқарып, артына әскери ерлік мұрасын, мәдени жетістіктерін және бүгінгі күнге дейін зерттеушілер тарапынан қызығушылық тудыратын, таңқаларлық сәулет өнері ғажайыптарын қалдырды.

Мәмлүк мемлекеті (1250-1517) – Орталық Азия мен Кавказдан келген соғыс тұтқындарынан Египет пен Сирияда танымал болған адамдар басқарған халық. Мәмлүк терминінің араб-орысша сөздікте екі мағынасы бар: иелік және ақ құл, мәмлүк. Тарихи араб жазбалары оны “әкесіз сатып, сатылған ақ құл” деп береді (سعید عبد الفتاح, 1976).

Бүгінде араб өміріне айтарлықтай әсер еткен және екі ұлттың тарихында тұрақты із қалдырған мәмлүк халқының шығу тегіне қатысты әртүрлі теориялар бар. Батыс, араб және орыс дереккөздері мәмлүктер негізінен түркі және кавказ популяциясынан шыққан деп болжайды. К. Бегалиннің орыс жылнамаларындағы зерттеулері шеркештер деп аталғанына қарамастан, Украина мен Солтүстік Кавказдан келген жеке адамдар негізінен Кіші Ордадағы қазақтар мен татарларға ұқсас болғанын көрсетеді. Ол Шеркеш тайпасының Батыс Қазақстанда, әсіресе қазіргі Атырау және Орал облыстарында кеңінен болғанын атап көрсетеді, оларды шеркеш мәмлүктерімен байланыстырады (Бегалин, 2012: 32).

Қазіргі батыс ғалымдары моңғолдардан бөлініп шыққан ойрат тайпасының бір бөлігі Мысырдағы мәмлүктердің құрамына кіргенін анықтады. Сонымен қатар, Анадолыдан келген құлдар сатылып, мәмлүк әскеріне қосылды. Тарихи дәлелдер екі құл нарығының бар екенін көрсетеді, біреуі “Орталық Азия” үшін, екіншісі “Анадолы түріктері” үшін. Жазбалар бастапқыда өз еркімен қосылатын ойрат тайпасының кейінірек құлдыққа сатылғанын көрсетеді (Ishayahu, 2016: 47).

XIII ғасырда Алтын Орда мәдени және ғылыми жетістіктердің орталығы болды. Алайда, орталықтандырылған билік жойылып, таққа қатысты тартыстар күшейген сайын мәдени орталықтар өз күшін жоғалтты. Бұл орталықтар шығармашылықты дамыту үшін қолайлы орта іздеп басқа аймақтарға тарап кетті. Көптеген ғалымдар мен жазушылар интеллектуалдық және әдеби ізденістерін жалғастыру үшін Мәмлүктердің тұсында Египет пен Сирияға қоныс аударды. XV ғасырдағы араб тарихшылары қыпшақ тайпаларының көптеген ғалымдары, жазушылары мен ақындары жаңа қоныстарында ана тілдерінде де, араб тілінде де жазғанын айтады. Олар оқу бастамаларымен айналысып, Египеттің әртүрлі мекемелерінде білім берді. Бұл тарихи баяндаманы

қазіргі араб елдерінің тарихшысы және филологы Әл-Холи растайды. Мысырдағы қыпшақ халқы құлдардың ағыны арқылы ғана емес, сонымен қатар Алтын Ордадан мәдени орталықтардың қоныс аударуына байланысты кеңейіп, Мысырдағы мәмлүктер тұсында қыпшақ тілін кеңінен қабылдауға ықпал етті.

Материалдар мен әдістер. Осы мақаланы жазу кезінде біз негізінен XVIII–XIX ғасырлардан бастап авторлардың жарияланымдарын қолдандық және бүгінгі күнге дейін, онда Египеттің мәмлүк кезеңімен байланысты аспектілер тікелей немесе жанама түрде қарастырылды. Олар біздің тақырыпқа байланысты кейбір аспектілерді қарастырады (соғыс қимылдары, саяси тарих, мәдениет және т.б.). Материалды жинау және оны түсіндіру процесінде біз, ең алдымен, белгілі бір тарихи процестер мен құбылыстарға әсер ететін факторлар топтарын (әскери-саяси, географиялық, идеологиялық және т.б.) бөлуді көздейтін факторлық талдау әдісін қолдандық. Бұл жоғарыда аталған факторларды ескере отырып, олардың барысы мен ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Екіншіден, біз болған оқиғалардың тікелей қатысушылары мен замандастары немесе олардан кейін біраз уақыттан кейін жазған авторлардың еңбектерін (жол жазбалары, кітаптар және т.б.) зерттеген мәтіндік талдау туралы айтып отырмыз. Бұл, мысалы, авторлардың белгілі бір мәселелер бойынша идеологиялық ұстанымын анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мақалада әртүрлі авторлар мен шенеуніктердің позицияларындағы өзгерістерді, сондай-ақ олардың белгілі бір уақыт кезеңіндегі себептерін зерттеуді қарастыратын диахрондық талдау әдісі де қолданылды.

Зерттеуде сипаттау, жинастыру, топтастыру, дерекнамалық, аударма сынды әдіс-тәсілдер пайдаланылды. Аталған әдістер тақырыпты кеңінен ашуға көмегін тигізді. Сондай-ақ, әртүрлі архив құжаттары мен материалдарға талдау жасалды.

Талқылау. Дешті Қыпшақтан тыс түркі элитасының тарихы әрқашан зерттеушілердің, саяхатшылардың және жай тарих әуесқойларының назарын аударды. Бұрынғы құлдардың алыс елде билікке көтерілу тарихы сөзсіз тартымды болды және орта ғасырларда тарих ғылымына романтизм қосты. Ортағасырлық Египеттегі мәмлүк билігі туралы алғашқы мәліметтер бізге Ибн Халдун (ابن خلدون), Джамал Камал Махмуд Мухаммад (جمال كمال محمود محمد), Сеид Ахмад Абд Насыр (سيد احمد علي الناصر), Самира Фахми (سميرة فهمي), Абд Рахман Абделрахим (عبد الرحيم عبد الرحمان عبد الرحيم), Мухаммад Амин (محمد محمد امين), Хамам Алараб (همام العرب) атты ғалымдардың тарихи-дерекнамалық жинастырылған еңбектері, «ат-Тухфа» қолжазбасының Түркия Стамбул қаласындағы Баязид кітапханасында №3098 нөмірімен сақтаулы түпнұсқаның фотокошірмесі пайдаланылды. Дәл осы дереккөздерде мәмлүк әулетінің даму тарихы толық баяндалған, сонымен бірге олардың жегістіктері мен сәтсіздіктерін талдаумен де ерекшеленеді. Зерттеушілер үшін Ибн Халдунның жұмысы ерекше қызықты, онда ол саяси мәліметтерден басқа, мәмлүк үкіметінің экономикалық шешімдері туралы «Кітап елшілердің істері туралы, арабтар, парсылар, берберлер және олардың замандастары жоғары билік иелері құрамынан болғандығы туралы хабарлайды.

Египеттегі мәмлүк билігінің дағдарысын тапқан саяхатшы және Таяу Шығыстың әйгілі зерттеушісі К. Нибурдың (Niebuhr, 1774) жазбалары жеке жазбаша дереккөз болып табылады. Сол кезеңдегі Египеттің мәдениеті мен тарихын сипаттай отырып, К. Нибур еуропалықтардың алғашқысы болып сол кезеңдегі мәмлүк тарихы туралы барлық ақпаратты жинақтай алды. Қазіргі уақытта еуропалықтардың Шығыс туралы идеяларына қатысты мәліметтерге қарамастан, оның жұмысы әлі де өзекті болып табылады. Шетелдік зерттеушілер осы жазбаша материалдарға және Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot (Afaf Lutfi, 1991), Ishayahu L. (Ishayahu, 2016) сынды ғалымдардың және басқалардың еңбектеріне көп сүйенеді, онда мәмлүк Египетінің тарихы көбіне

өзіне тән процестермен ортақ мұсылман шығысының объективі арқылы қарастырылады.

Мәмлүк Египетінің тарихы орыс тілді тарихнамада өте жақсы және біршама толық қамтылған. Орыс тілді тарихнамада көптеген дереккөздерді тарта отырып, ғылыми монографиялар деңгейінде де мазмұнды зерттеледі. Мысалы, Е.И. Зеленев (Зеленев, 2007) өз жұмысында Египет мәмлүк империясы деп атайды, дегенмен бұл термин толығымен әділетті емес, автор мәмлүк билігінің басты ерекшелігі ретінде әскери дағдыларын атап көрсетеді. Негізінде автор орыс тілді тарихнамада қалыптасқан тарихнамалық дәстүрді сақтай отырып, мәмлүктерді «тұрақты армия» деп танудан бас тартады. Отандық авторлардың арасында танымал ғылыми жұмыс - отандық зерттеуші К. Бегалиннің (Бегалин, 2012) еңбегі белгілі бір сипаттамадан айырылмағанымен, бүгінде мәмлүк билігіне арналған және мәмлүк кезіндегі Египеттің барлық дерлік даму салаларын қамтитын жалғыз жұмыс болып табылады.

Египет қазіргі уақытта негізінен еуропалық оқиғалар аясында, соның ішінде Наполеонның жаулап алуларына байланысты қарастырылды. Шығыс державаларының жалпы дағдарысы және еуропалық ықпалдың күшеюі қандай да бір жолмен тәуелсіздіктің жоғалуына қауіп төндірді, бұл мәмлүк билігінің құлдырауына әкелді.

Зерттеу нәтижелері. Мәмлүктер институты тарихи дамудың бірнеше кезеңінен өтті. XIII ғасырда атақты ортағасырлық ойшыл Ибн Халдун мұсылмандардың сенімдерін жақтаушылар және қорғаушылары деп атаған мәмлүктер «көшпенділердің жаман қасиеттерімен ластанбаған, араласпаған, өркениеттің игіліктері бүлдірмеген...» (ابن خلدون, 2001: 428), айқышкерлердің ілгерілеуін тоқтатты және Багдадты батысқа, Сирия мен Мысырға басып алғаннан кейін ұмтылған моңғол әскерлеріне қарсы тұра алатын жалғыз әскери күш болды. Мәмлүктер құрған мемлекет шамамен екі жүз елу жыл өмір сүрді. 1517 жылы Селим I әскерінен мәмлүктер жеңіліске ұшырағаннан кейін және Египет Осман империясының құрамына кіргеннен кейін мәмлүктік элитаның дәстүрлі идеологиясы мен ұйымдастыру жүйесі өзгерген жағдайларға бейімделді. «Османдар» өз билігін ұсына отырып, бейліктік құрамында мәмлүктерге аман қалуға, күштерін қалпына келтіруге, топтасуға және Осман мемлекеттілігінің негіздеріне елеулі соққы беруге мүмкіндік берді.

Архивтік қаржылық және заңгерлік құжаттар XVI-XVIII ғасырлардағы Египет тарихын зерттеуге арналған кең көлемді материалдарды береді. 1954 жылы Каирде Ұлттық архив құрылды, онда корольдік отбасының тарихын зерделеу үшін Еуропадан, АҚШ-тан, Таяу Шығыстан жеткізілген құжаттар, сондай-ақ бұрын әл-Абидин сарайында болған ауқымды құжаттар: сот актілері, бұйрықтар мен өкімдер, XVII-XVIII ғасырлардағы қаржылық құжаттама және т.б. жинақталды. Ұлттық архивтің кейбір материалдары әлі тиісті өңдеуден өтпеген және зерттеушілер назарынан тыс қалған. Осман дәуірінің деректі куәліктерінің бір бөлігі Жалпы сақтау архивінде Цитадельде (Мұхаммед Әли дафтарханында), Египет Көпшілік кітапханасында, Каир және Александрия жер меншігінің архивтерінде сақталған. Соңғылары 1553 жылдан 1875 жылға дейінгі Әскери сот отырыстарының хаттамаларынан, сондай-ақ тауарлар мен бағалар туралы, күнделікті өмірдегі оқиғалар, аталған қалалар тұрғындарының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары туралы егжей-тегжейлі ақпаратты қамтиды (, فهمي سميرة, 2002: 15, 19, 22). Архивтік материал көлемі өте үлкен, осының ішінде Копт Патриархиясы, Әулие Екатерина шіркеуі және Уақфтар министрлігін де атап кетуге болады. Әулие Екатерина шіркеуі кітапханасының құжаттарының бір бөлігі мысырлық ғалымдардың күш-жігерінің арқасында пленкаға түсірілді; микрофильмдер Александрия университетінің филология факультетінің мұражайында сақталған. Бас шарифат Сот архиві ерекше құндылық болып табылады.

Сол жерде Жоғарғы диуанның хаттамалары сақталған, олардың ең алғашқысы 1740 жылы жазылған екен (عبد الرحيم عيد الرحمان, 1990: 21–23).

Елдің архивтерінде араб ғалымдары тұрақты жұмыс істейді. Осман кезеңіндегі Египет экономикасы туралы ақпаратты қамтитын құжаттардың толық мазмұнын және жіктелуін Абд ар-Рахим ұсынды. Ол ильтизамалар туралы жазбаларды, кедендік құжаттарды, азық-түлік пен жемді беру туралы жазбаларды, уақф құжаттамасын, әкімшілік, салықтық және сот құжаттарын, диуандардың жазбаларын, сондай-ақ көпірлердің салынуы мен күтіп ұсталуының қаржы-заңды жағына қатысты жазбалары дәптерін бөліп көрсетеді (عبد الرحيم عيد الرحمان, 1990: 15–23). Доктор Абд аль-Азиза Нувардың «аль-Ан-Нахда арабия аль-хадиса» атты еңбегі ерекше назар аударуға лайық, ол салыстырмалы түрде таяуда - 2002 ж. баспаға шыққан. XVIII ғасырдың екінші жартысы - XIX ғасырдың басындағы бірқатар құжаттардың мәтіндерін, оның ішінде австриялық дипломаттардың бірнеше хаттарын, Али-бей аль – кабирдің құрған Уақфы және оның 1770 жылғы Дамаск тұрғындарына үндеуінен тұрады (عبد همام العرب, 1987). XVII-XVIII ғасырлардағы қаржылық құжаттарды зерттеумен доктор Лейла Абд әл-Латиф Ахмад айналысқан. Ол жазбалардың көбі алдын ала арнайы дайындықсыз оқуға келмейтін ерекше жазумен жазылғанын атап өтті. Бұл - қысқартылған және ұзартылған әріптерді, сондай-ақ бірден екі немесе үш әріпті біріктіретін белгілерді қамтитын өзіндік жылдам жазба (همام العرب, 18, 1987). Көпес және қолөнер гильдияларында құжаттама жүргізу үшін ішкі ақпаратты бөгде адамдар үшін қол жетімсіз ететін арнайы белгілер жүйесін пайдаланған (Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, 1991:1427). Египеттегі Осман дәуірінің барлық орасан зор архив материалдарын бөлшектеу және ретке келтіру үшін елеулі күш-жігер мен уақыт қажет, және осы уақытқа дейін құжаттардың бір бөлігі тек шетелдіктер үшін ғана емес, жергілікті зерттеушілер үшін де қол жеткізе алмаған жазбалар болған. Соңғы уақытта XVI-XVIII ғасырлардағы деректі куәліктерді зерттеуге белсенді түрде жас араб зерттеушілері қосылуда (جمال كمال محمود محمد, 2001: 69). Мұхаммед Мұхаммед Аминнің шығарған каталог Каир архивтерінің құжаттарымен жұмыс істеуде баға жетпес көмекші болып табылады. Ол бірнеше қолжазбалардың копиялық қағаздардың факсимильді басылымын қамтиды, ол ортағасырлық ерекше жазумен жазылған мәтіндердің қазіргі араб тіліне жолма-жол «аудармасымен» сүйемелденеді (محمد محمد امين, 72, 1981).

Мысыр билеушілерінің саяси қызметінің жекелеген аспектілерін ашуға мүмкіндік беретін деректердің кейбір көлемі Мәскеу және Санкт-Петербург архивтерінде сақталған. Ресей империясының Сыртқы саясат архивінде орыс-түрік соғыстарының тарихы туралы материалдар бар. Ресей мен Мысыр арасындағы дипломатиялық байланыстардың дамуы туралы ақпаратты қамтитын «Ресейдің Мальтамен қарым-қатынасы» және «Ресейдің Венециямен қарым-қатынасы» қорлары да үлкен қызығушылық тудырады.

Ресейдің XVIII ғасырдағы сыртқы саясатының тарихымен байланысты дереккөздердің басым бөлігі Санкт-Петербургтегі Ресей мемлекеттік тарихи архивінде, атап айтқанда, Павел I императорына арналған "В. Нессельродтың С.Р. Воронцовпен халықаралық өмірдегі ағымдағы оқиғалар туралы хат алмасуы. (20 сәуір 1781 ж. - 3 мамыр 1793 ж.) (Ф. 1676), ол 1787-1791 жж. Орыс-түрік соғысының егжей-тегжейлі сипаттамасында берілген (Илюшина, 2009: 59).

Ежелгі актілердің Ресей мемлекеттік архивінің, Ресей империясының сыртқы саясат архивінің, Ресей мемлекеттік әскери-теңіз флоты архивінің қорлары, сондай-ақ жарияланған бірқатар деректі дереккөздер И.М. Смилянская (Смилянская, 1996), сондай-ақ Т.Ю. Кобищановтың XVIII ғасырдың соңғы үштен біріндегі Ресей

империясы мен Мысырдың мәмлүк билерінің байланыстарына арналған (Кобищанов, 2008: 50).

Кейінгі мәмлүк дәуіріндегі Египетті зерттеудің ең маңызды көзі Османлы дәуірінде жасалған хроникалық жинақтар болып табылады. XVII ғасырдағы араб авторы Мұхаммед б. Мұхаммед Әбу-с-Сурур әл-Бәкридың шығармалары «Сұлтан паша» түріндегі шежірелер (Кирилина, 1999: 11) жинағына кіреді. Оның «Әл-Кәуәкиб әс-са'ира фи 'ахбар миср уәл-қахира» атты еңбегінде бізге белгілі, әлі жарияланбаған, үшінші тараудың соңғы бөлігі ерекше қызығушылық тудырады. XVII ғасырдың екінші ширегінде билік құрған, 1631-1656 жылдар аралығында қажылар керуенінің басшысы қызметін атқарған көрнекті мәмлүк көсемі Ридван бей әл-Фәкаридің егжей-тегжейлі өмірі сипатталған (Зеленев, 2007: 183). Жоғарыда аталған қолжазба 1652 жылға дейінгі оқиғаларды қамтиды. «Әл-Кәуәкиб...» (1632 жылға дейін) қысқартылған нұсқасы «Ар-Рауда аз-заһия фи вулат Миср әл-Қахира әл-Муиззия» атауымен танымал (Holt, 1972: 214–215). Дәл осы автор Осман империясының тарихына арналған еңбек жазған. Ол «Әл-минә әл-рахмания фи та'рих ад-дауала әл-'усмания» деп аталады және басқа мәліметтермен қатар, Османлы Мысыр әміршілері туралы мағлұматтарды қамтиды. Әбу әс-Сур әл-Бәкри айтқан сұлтандардың соңғысы Мұстафа ибн әс-Сұлтан Мұхаммедтің билігі 1617-1618 жылдарға созылды. Бұл еңбекке қосымша «Әл-Ләта'иф ар-раббания фи минах ар-рахмания» атты қолжазба болып табылады. Қосымшаның жүз елу төрт бетінде келесі екі жыл – 1618 және 1619 жылдардағы оқиғаларды сипаттайды. Әбу әс-Сурур әл-Бәкри өзінің шежіресін жалғастырып, оны «Нусрат әһли иман би-даулат әл-'усманда» деген атаумен 1654 жылға дейін жеткізген. 1976 жылы оның «Кашф әл-құрба фи раф' ат-тулба» атты еңбегі «Әл-Мәжалла ат-тарихия әл-мисрияда» жарияланды. Бұл тынымсыз ғалым 1517-1645 жылдар аралығындағы Египет тарихына тағы бір еңбегін арнаған – «Ар-Рауда әл-мануса фи ахбар Миср әл махруса». Бұл еңбекте басқа материалдармен бірге әскери соттың қызметі туралы есептерді де қамтиды (سميرة فهمي, 2002: 21–30).

Османлы Мысырының тарихына қатысты араб деректерінің тағы бір түрі қажылар мен саяхатшылардың қалдырған жазбалары. Олардың ішінде Мағриб фақиһ 'Абу Салим Абдуллаһ б. Мұхаммед б. Әбу Бәкір әл-'Айяши (1627–1680). Әл-'Айяши үш рет (1649, 1653, 1661 ж.) қажылық парызын өтеп, өзінің саяхаттары туралы егжей-тегжейлі сипаттама жасаған. Бұл еңбегінде, Мысыр керуеніне көп көңіл бөле отырып, көптеген Хиджаз бойымен жасаған көптеген аялдамаларда оның зейінді көзі мен зерделі санасы ауған мәселелерді жазып кеткен (سميرة فهمي, 2002: 42–43). Алжирлік қажы әл-Хусейн б. Мұхаммед әл-Вирсилани (1713–1779) естеліктерін «Нузхат әл-'анзар фи фадл 'илм ат-тарих уа-л-'ахбар» деп атады. Әл-Вирсилани 1765 жылы әл-'Айяшиден жүз жылдай кейін қажылық жасады. Аталған екі еңбекті салыстырмалы талдау XVII-XVIII ғасырлардағы Египеттің қоғамдық өміріндегі Османлы дәуіріндегі Солтүстік Африканың мұсылман елдеріндегі қажылық институтының даму динамикасын бағалауға және экономикалық, саяси және әлеуметтік өмірдің жекелеген салаларында қандай өзгерістер байқалғанын байқауға мүмкіндік береді (سميرة فهمي, 2002: 44–45).

Дереккөздердің ерекше жиынтығы XVII және XVIII ғасырларда Мысырға саяхаттаған еуропалық саяхатшылардың жазбалары, күнделіктері, естеліктері және жан-жақты есептері мен есептерін қамтиды. Осы кезеңде Еуропада саяхат әдебиеті жанрына деген қызығушылықтың жандануы байқалады. Ежелгі гректер жазған ежелгі Египеттің жұмбақтары мен таңғажайыптарын егжей-тегжейлі баяндайтын шығармалар аудиториямен, әсіресе қаржылық ресурстардың көбеюімен өркендеген орта таппен қатты әсер етеді. Католик пен протестанттық шіркеулер миссионерлік істермен

белсенді айналысады, ал әр түрлі копт қауымдастығы Шығыс аймағында өз сенімін насихаттауға тырысатын дінбасылардың басты нүктесі ретінде пайда болды. VIII ғасырдың екінші жартысында жағдай өзгерді. Еуропалық экспедициялардың мақсаттары мен міндеттері тікелей немесе жанама түрде экономикалық мүдделерге байланысты (سيد احمد علي, 1977 :8-10).

XVII ғасырда Мысырға барған еуропалық саяхатшыларға француз Дж. Копа және неміс текті француз Р.Д. Ванслиб қосылған болатын. Дж. Копа Шығысқа екі сапар жасады, біреуі 1637-1639 жылдар аралығында және екіншісі 1643-1646 жылдар аралығында. 1971 жылы оның жазбалары Каирде қайта жарияланды. Оның 1663 және 1672-1673 жылдардағы саяхаттарының көріністері мен бақылауларын Р.Д. Ванслиб құжаттады, ол кейінірек 1678 жылы 1972 жылы қайта шығарылған эссесінде жазған (Vansleb, 1972).

Дания королі Кристиан VI -нің бұйрығымен әскери-теңіз офицері Фредерик Людвиг Норден (1708-1742) 1737 жылы Эфиопиямен және Африкадағы басқа елдермен тұрақты коммерциялық серіктестік орнату үшін қажетті ақпаратты алу мақсатында Египетке жіберілді. Картографиялық бейнелер мен иллюстрациялармен бірге оның саяхаты туралы әңгіме 1755 жылы Копенгагенде жарияланды, жағымды сындарға ие болды және Шығыс иеліктеріне кейінгі Данияның кәсіпорындарын қалыптастыруда маңызды болды (Wiesehöfer, 2002) .

Фредерик Норденнің замандасы Карстен Нибур (1733-1815) Дания королі Кристиан VII -нің тапсырмасы бойынша Арабия түбегі мен Солтүстік Африка арқылы саяхат жасады. Ауылдан шыққан Нибур Геттингенде білім алды және математика, астрономия және географияны терең түсінді. Ол білікті картограф және маркшейдер ретінде ерекшеленді. Экспедиция командасында дат тілінің сарапшысы Фредерик Кристиан фон Хейвен, К. Линнейдің швед студенті Петер Форсскаль, дәрігер Кристиан Карл Крамер, суретші Георг Вильгельм Бауренфинд және швед әскери офицері Бергрэн сияқты тұлғалар қатысты. 1761 жылы 4 қаңтарда контраадмирал Генрих Фишердің басшылығымен топ теңіз кемесімен жүзіп, Константинопольге аман-есен келді. Кейіннен, 1761 жылы 8 қыркүйекте саяхатшылар Александрияға барды, онда Каирге, Дамиеттаға, Ар-Рашидке және Мысырдың басқа жерлеріне барған.

Сапар соңында Нибур шығарған құжаттама араб қоғамының мораль, дәстүр, материалдық мәдениет, қоршаған орта, флора сияқты әртүрлі аспектілерін күрделі талдауды ұсынады. Бұл жан-жақты жұмыс Йемен, Хадрамаут пен Оманнан тыс, Мысыр және басқа да араб аумақтары мен қала орталықтары сияқты аймақтарды қамтиды. Экспедицияның жалпы шолуы мен екі томдық баяндауынан тұратын басылымдар иллюстрациялар мен картографиялық бейнелермен жетілдірілген. Айта кетейік, “Х кестесі” (Niebuhr, 1774: 114). Александрияда Нибур ашқан мыс валютасының егжей-тегжейлі бейнелерін ұсынады. Автор Египет кеден органының операциялары, еуропалықтармен коммерциялық алмасулар, көшпелі бедуиндер мен қала тұрғындары арасындағы өзара әрекеттесуді реттейтін ережелер, сондай-ақ копт шіркеулерінің шарттары туралы түсінікті перспективалар ұсынады. Александриядағы уақыты туралы ой жүгірткен Карстен Нибур қалаға әртүрлі жаһандық тауарлар ағынын байқайды. Бұл аймақта француз, венециандық және голланд консулдықтарының құрылуын ерекше атап өтіледі. Голланд консулы британдық мүдделерді жақтайтын және Дат, Швед, Тоскана және Неаполитан қауымдастықтарын білдіретін Венеция консулдығы туралы тарихи есептер көрсетілген. Сонымен қатар, араб тілді емес шетелдіктер итальян тілін байырғы халықпен байланыс құралы ретінде пайдаланды.

Біздің зерттеп жатқан «ат-Тухфа аз-закия фил луғатит туркия» қолжазбасында мәмлүктер тарихы жайлы көп деректер берілмеген. Негізінен филологиялық еңбек болып табылғандықтан, араб тілінде қыпшақ тілінің әліпбиі, сөздігі, грамматикасы

берілген. Бірақ сонымен қатар Ашраф Қайтбайдың ұлы Насыр Мұхаммед Қайтбай сұлтаны 904 жылы қайтыс болған деген мәлімет келтірген. Қолжазбаның мәмлүктер қолданған ортағасырлық қыпшақ тілі туралы құнды деректер беретін еңбек болып табылады. Тілдік бірліктерді сараптай келе мәмлүктерде түрікпен тілінен енген кірме сөздер көп қолданыста болғандығын байқаймыз. Автордың өзі **قال** яғни, айтқан деген сөзі арқылы қыпшақ тілімен қатар түркімен тілінен енген сөздерді ерекшелеп кетеді (**التحفة**, XV: 89).

Араб, батыс, орыс тілді деректерінде мәмлүктер жайлы біраз мәліметтер берілген. Бұл деректер күннен-күнге зерттеліп, біраз тарихи зерттеулерге негіз болып жатыр. Мақалада мәмлүктердің әлсіреп, Осман империясы жаулап алған кездегі Османлы-Мәмлүк дәуіріне қатысты деректер тізбесі берілді. Мәліметтер енді ғана қол жетімді болып, зерттеліне басталған. Дегенмен, араб тілінде берілген жазбаларда мәмлүктер туралы құнды деректер молырақ табылған. Сол кезеңде Мысыр елін басқарғандықтан, бұл орынды-ақ. Нәтижесінде XIII ғасырда жарқ еткен жұлдыздай көрініп, Мысыр мен Сирияны билеп, моңғолдарды ары қарай жылжуына бөгет болған мәмлүктер билігі ресми түрде XVI ғасырда аяқталғанымен, Осман империясының құрамына кірген кезде де өз билігін жалғастыра берген. Бұл мәлімет зерттелінген хаттар, жазбалар, сот шешімдері, уақфтар есебінен алынып отыр.

Мәмлүктердің ортағасырлық әлемдік тарихында алған орны ерекше. Бұл «мотивацияланған ... көптеген басқа себептермен қатар, Османлы-Мысыр тарихнамалық мектебінің қабілетсіздігінен үш ғасырға жуық уақыт өткен екі ғасырдың атап айтқанда шежіресі соңғы күндерді қамтитын Мұхаммед ибн Ахмед ибн Иястың еңбектерімен маңызды және салыстыруға болатын мәліметтер тізбегін бере алады. Мәмлүк сұлтандығы, Османлылардың Мысырды жаулап алуы және Османлы билігінің алғашқы кезеңдері (1516–1522) және XVIII–XIX ғасырлар тоғысында жұмыс істеген Абд ар-Рахман әл-Джабарти» (Кирилина, 1999: 12) еңбектеріне сілтеме беріледі.

Дереккөздердің ерекше тобына XVII-XVIII ғасырларда Египетке барған еуропалықтар туралы жазбалар, күнделіктер, естеліктер және толық көлемді есептер мен сипаттамалар кіреді. Ежелгі гректер жазған тылсым Египеттің құпиялары мен ғажайыптары туралы кітаптар қаржылық жағынан күшейе бастаған орта таптың арқасында әлдеқайда кеңейген оқырмандар арасында қызу резонанс тудырады. Бастапқыда діни мақсатында мәліметтер жинастырылғанымен, XVIII ғасырдан бастап, экономикалық қызығушылық басымдық алған. Орыс тіліндегі деректерге нәтижесінде орыс-түрік соғыс кезінде жинастырылған жанама мәліметтер ғана жатқызылса, ал негізгі мәліметтерді араб тілінде жазылған дереккөздер арасынан табамыз.

Қорытынды. Ұзақ уақыт бойы XVI-XVIII ғасырлардағы Мысыр тарихын зерттеуге тарихи деректер бар болғанымен, олар қол жетімсіз және нашар өңделген күйінде қалып қойды, ал Османлы билігінің Египеттегі кезеңінің маңызды бөлігі ғылыми қоғамдастықта «қараңғы ғасырлар» ретінде қарастырылды. Сондай-ақ аталған кезеңдер көптеген отандық және шетелдік шығыстанушылардың зерттеу жүргізулеріне қолжетімсіз болды. Орыс, еуропалық, американдық және араб зерттеушілерінің ғылыми зерттеулері әлем ғалымдары үшін Османлы дәуіріндегі мәмлүктердің интеллектуалдық, мәдени, әлеуметтік, экономикалық және саяси өмірін жан-жақты зерттеу үшін кең ауқымды деректі және баяндауыш көздерін ашты. Осылайша, XVI-XVIII ғасырларда Египеттің саяси тәуелсіздігінен айырылғанына қарамастан, Мысыр тарихнамалық мектебінің дамуын жалғастырғанын және оны білдіретін шежірешілердің мұрасы назар аударуға тұрарлық екенін растайды.

Әдебиеттер

- Бегалин, 2012 – *Бегалин К.* Мамлюки. Москва: Изд-во «Автор», 2012. 195 с.
- Зеленев, 2007 – *Зеленев Е.И.* Мусульманский Египет. СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2007. 373 с.
- Илюшина, 2009 – *Илюшина М.Ю.* Письмо «князя египетского Григория Гаджи-бея» императору Павлу I (1799 г.) // *Вестник Санкт-Петербургского университета*. Сер. 9. 2009. Вып. 2. Ч. 1. С. 106–111.
- Кирилина, 1999 – *Кирилина С.* Ислам в Египте в позднеосманский период (XVIII - первая треть XIX века) // *Electronic Journal of Oriental Studies*. 1999. Vol. V, II. N 6. P. 1–543.
- Кобищанов, 2008 – *Кобищанов Т.Ю.* Из Петербурга в порт Петра и Павла: первый проект российской транс-континентальной торговли через Египет // *Восхваление: Исааку Моисеевичу Фильтшинскому посвящается...* Москва: ИД "Ключ-С" 2008. С. 166–213.
- Смилянская, 1996 – *Смилянская И.М.* Русско-арабские связи в контексте политики Екатерины II в Средизем-номорье // *Арабский мир в конце XX века*. Москва: ИВ РАН, 1996. С. 117–145.
- Afaf Lutfi, 1991 – *Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot*. Survey of Egyptian Works of History // *The American Historical Review*. 1991. Vol. 96. No. 5. Pp. 1422–1434.
- Holt, 1961 – *Holt P.M.* The Beylicate in Ottoman Egypt During the Seventeenth Century // *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*. London, 1961. P. 214–248.
- Ishayahu, 2016 – *Ishayahu L.* Oirats in the Ilkhanate and The Mamluk Sultanate // *Mamluk Studies Review*. 2016. Vol. 19. P. 149-193.
- Niebuhr, 1774 – *Niebuhr C.* Reisebeschreibung nach Arabien und anderen umliegenden Ländern. Vol. I–II. Co-penhagen: Universitätsbibliothek Heidelberg., 1774, 1778. 505 p.
- Vansleb, 1972 – *Vansleb R.D.* The Present State of Egypt. London: R.E. for John Starkey. 1972. 259 p.
- Wiesehöfer, 2002 – *Wiesehöfer J.* Carsten Niebuhr (1733–1815) und seine Zeit: Beiträge eines interdisziplinären Symposium vom 7.–10. Oktober 1999 in Eutin / Hrsg. von J. Wiesehöfer, S. Conermann. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2002. 453 p.
- ابن خلدون. تاريخ بيروت: لبنان، 2001. 668 ص. - ابن خلدون
التحفة الزكية في لغة التركية. 15 ع. 92 ص. - التحفة، 15 ع.
جمال كمال محمود محمد. نظام الالتزام في ريف الصعيد في العصر العثماني. القاهرة، 2001. 266 ص. جمال
سيد احمد علي الناصر. صورة مصر في العيون الحالة الوروبيين في نصف الثاني من القرن الثامن عشر. القاهرة: قنديل، 1977.
56
القاهرة: الناشر، 1976. سعيد عبد الفتاح. العصر المماليك في مصر والشام. - 213. سعيد، 1976
سميرة فهمي علي عمر. امانة الحج في العصر العثماني. القاهرة: دار شعب، 2002. 436 سميرة، 2002
عبد الرحيم عبد الرحمان عبد الرحيم. فصول من التاريخ الاقتصادي والاجتماعي في العصر العثماني. القاهرة: الهيئة المصرية العامة
للكتاب، 1990. 386 عبد الرحيم، 1990. - ص.
محمد محمد امين. فهرست وثائق القاهرة حتى نهاية العصر السلاطين المماليك. القاهرة: المعهد العلمي الفرنسي للأثار الشرقية،
1981. 564 ص. - محمد، 1981
همام العرب شيخ عهد في الصعيد. احمد اللطيف عبد ليلى. القاهرة، 1987. 208 ص. - همام، 1987

References

- Abdul, 1990 – *Abdul Rahim*. Fusul min altaarikh alaiqtisadii walaijtimaeii fi aleasr aleuthmani. Alqahirata: alhayyat almisriat aleamat lilkitabi [Chapters from economic and social history in the Ottoman era]. 1990. 386 p. (In Arabic).
- Afaf, 1991 – *Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot*. Survey of Egyptian Works of History // *The American Historical Review*. 1991. Vol. 96, N 5. Pp. 1422–1434.
- At-tukfa, 15 p – *At-tukfa az-zakiya fil lugatit turkiya* [The beautiful masterpiece in the Turkish language]. 15 p. 92 p. (In Arabic).
- Begalin, 2012 – *Begalin K.* Mamluki [Mamluks]. Moskva: Publishing House «Author», 2012. 195 p. (In Russ.).
- Gamal, 2001 – *Gamal Kamal Mahmoud Muhammad*. Nizam alaitizam fi rif alsaeid fi aleasr aleuthmani. Alqahirata [The commitment system in rural Upper Egypt in the Ottoman era]. Cairo, 2001. 266 p. (In Arabic).
- Hammam, 1987 – *Hammam Al-Arab*, a covenant sheikh in Upper Egypt. Ahmad allatif eabd laylaa. alqahirata [Ahmed Latif Abdel Laila] 1987. 208 p. (In Arabic).
- Holt, 1961 – *Holt P.M.* The Beylicate in Ottoman Egypt During the Seventeenth Century // *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*. London, 1961. Pp. 214–248.
- Ibn Khaldun, 2001 – *Ibn Khaldun*. Tarikh Birut [History. Beirut]: Livan, 2001. 668 p. (In Arabic).
- Ilyushina, 2009 – *Ilyushina M.YU.* Pismo «knyazyia egipetskogo Grigoriya Gadji-beya» imperatoru Pavlu I (1799 g.) [Letter from "Prince Gregory Gadji Bey of Egypt" to Emperor Paul I (1799)] // *Vestn. S.-Peterb. un-ta*. Ser. 9. 2009. Iss., 2. Part. 1. Pp. 106–111 (In Russ.).
- Ishayahu, 2016 – *Ishayahu L.* Oirats in the Ilkhanate and The Mamluk Sultanate // *Mamluk Studies Review*. 2016. Vol. 19. Pp. 149-193.

Kirilina, 1999 – *Kirilina S.* Islam v Egipte v pozdneosmanskiiy period (XVIII - pervaya tret XIX veka) [Islam in Egypt in the late-Ottoman period (XVIII - first third of the XIX century)] // *Electronic Journal of Oriental Studies*. 1999. Vol. V, II. No. 6. Pp. 1–543. (In Russ.).

Kobischanov, 2008 – *Kobischanov T.YU.* Iz Peterburga v port Petra i Pavla: pervyyi proekt rossiyskoy trans- kontinentalnoy torgovli cherez Egipet [From St. Petersburg to the port of Peter and Paul: the first project of Russian trans-continental trade through Egypt] // *Voshvalenie: Isaaku Moiseevichu Filshinskomu posvyaschaetsya...* Moskva: ID "Key-S", 2008. Pp. 166–213 (In Russ.).

Muhammad, 1981 – *Muhammad Amin.* Faharasat wathayiq alqahirat hataa nahayiaat aleasr alsalatin almamalika. Alqahirata: almaehad aleilmii alfaransii lilathar alsharqiat [Index of Cairo documents until the end of the Mamluk Sultans era]. 1981. 564 p. (In Arabic).

Niebuhr, 1774 – *Niebuhr C.* Reisebeschreibung nach Arabien und anderen umliegenden Ländern [Travel description to Arabia and other surrounding countries]. Vol. I–II. Co-penhagen: Universitätsbibliothek Heidelberg., 1774, 1778. 505 p. (In Ger.).

Saeid, 1976 – *Saeid Ebd Alfataahi.* Aleasr almamalik faa misr walshaami [The Mamluk Era in Egypt and the Levant]. Alqahiratu: Alnaashir, 1976. 213 p. (In Arabic).

Samira, 2002 – *Samira Fahmy Ali Omar.* Amarat alhaji fi aleasr aleuthmaniati. Alqahiratu: Dar Shaab [The Emirate of Hajj in the Ottoman era]. 2002. 436 p. (In Arabic).

Sayed, 1977 – *Sayed Ahmed Ali Al-Nasser.* Surat Misr fi aleuyun alhalat alwarubiyiyi faa nisf althaani min alqarn althaamin eashra. Alqahirati: Qindeel [The image of Egypt in the eyes of Europeans in the second half of the eighteenth century]. 1977. 56 p. (In Arabic).

Smilyanskaya, 1996 – *Smilyanskaya I.M.* Russko-arabskie svyazi v kontekste politiki Ekaterinyi II v Sredizem- nomore [Russian-Arab Relations in the context of Catherine II's Policy in the Middle East] // *Arabskiy mir v kontse XX veka.* Moskva: Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences, 1996. Pp. 117–145. (In Russ.).

Vansleb, 1972 – *Vansleb R.D.* The Present State of Egypt. London: R.E. for John Starkey. 1972. 259 p.

Wiesehöfer, 2002 – *Wiesehöfer J.* Carsten Niebuhr (1733–1815) und seine Zeit: Beiträge eines interdisziplinären (Carsten Niebuhr (1733–1815) and his time: Contributions of an interdisciplinary) Symposium vom 7.–10. Oktober 1999 in Eutin / Hrsg. von J. Wiesehöfer, S. Conermann. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2002. 453 p. (In Ger.).

Zelenev, 2007 – *Zelenev E.I.* Musulmanskiiy Egipet [Muslim Egypt]. SPb.: Publishing House of St. Petersburg University, 2007. 373 p. (In Russ.).

ОТАН ТАРИХЫ. 2024 № 27 (3)

МАЗМҰНЫ / CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ. 2024. № 27 (3)

МЕТОДОЛОГИЯ / METHODOLOGY

<i>Кабульдинов З.Е., Торайгыров Е.М., Черниенко Д.А.</i> АБЫЛАЙ И ЕГО ВЗАИМООТНОШЕНИЯ С МАНЬЧЖУРСКОЙ ДИНАСТИЕЙ.....	547
<i>Доскараева А.А., Мұхатова О.Х., Жұмаділ А.К.</i> XVII–XVIII ҒАСЫРДЫҢ І-ШИРЕГІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫ ТАРИХЫНЫҢ ОТАНДЫҚ ТАРИХНАМАСЫ.....	565

ТАРИХ / HISTORY / ИСТОРИЯ

<i>Абенова Б.С., Әбенов Д.Қ.</i> РЕСЕЙЛІК БИЛІК ЖҮЙЕСІНДЕГІ ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОР ИНСТИТУТЫ: БЕЛГІЛЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	582
<i>Abdulina A.T., Ualtayeva A.S., Margulan A.S.</i> THE CITY AS A PROBLEM IN FOREIGN AND SOVIET HISTORIOGRAPHY.....	596
<i>Вектагамбетова М.Зһ., Вимолданова А.А., Тастекова Г. В.</i> PRACTICES OF UEZD MANAGEMENT OF KAZAKH VOLOSTS IN THE TURGAI REGION IN THE SECOND HALF OF THE XIX - EARLY XX CENTURY.....	610
<i>Джумағалиев Д.А.</i> КАЗАХСТАНСКИЕ ИСТОРИЧЕСКИЕ ПОДКАСТЫ НА ПЛАТФОРМЕ YOUTUBE: РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ И ФОРМИРОВАНИЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ.....	625
<i>Каскарбаева Г.</i> ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ТЕКСТЫ КАК ИСТОЧНИК ПО ИЗУЧЕНИЮ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА.....	639
<i>Кашкимбаев А.Н.</i> СУЛТАН ГАЗИ ВАЛИ-ХАН (ВАЛИХАНОВ): ШТРИХИ К ПОРТРЕТУ.....	653
<i>Қаипбаева А.Т., Әбікей А.М.</i> 1920–1930 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН АУМАҒЫНДАҒЫ ЖӘНЕ ІРГЕЛЕС ЕЛДЕРДЕГІ БАЛАЛАР ПАНАСЫЗДЫҒЫ МӘСЕЛЕСІНЕ ТАРИХНАМАЛЫҚ ШОЛУ.....	665
<i>Қоңқабаева Н.Н., Абдрахманова К.Х., Қоңқабаева А.Н.</i> МӘМЛҮК СҰЛТАНАТЫН ЗЕРТТЕУ ТУРАЛЫ ЖАЗБАША ДЕРЕККӨЗДЕР.....	680
<i>Құдайбергенова А.И., Тайман С.Т., Жетібаев К.М.</i> МҰСТАФА ШОҚАЙ ЖӘНЕ ТҮРКІСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕН ҚАЗАҚ АКСР ЖЕРІНДЕГІ АШАРШЫЛЫҚ.....	692
<i>Kuanbay O. (Turция), Apendiyev T., Ushkurbayeva A.</i> SOME ASPECTS OF DEMOGRAPHIC PROCESSES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE REPUBLIC OF TURKEY (1991-2021).....	706
<i>Sultan-Khan A. Zhusip, Zhumatay S.</i> THE ALL RUSSIAN CONSTITUENT ASSEMBLE AND THE HISTORY OF THE CREATION OF ALASH ORDA.....	721
<i>Умбетов Н.А.</i> К ВОПРОСУ О ХРОНОЛОГИИ ПРАВЛЕНИЯ ХАНОВ НА ВОСТОКЕ УЛУСА ДЖУЧИ В 1420-Х ГОДАХ.....	734
<i>Хазретәліқызы Р., Ас Х. (Турция), Дюсембекова Ж.</i> ҚОҢЫРҚОЖА ҚОЖЫҚОВТЫҢ ТЕРГЕУ ҚҰЖАТТАРЫ – ТАРИХИ ДЕРЕККӨЗ.....	755
<i>Черепанов К.В.</i> ПРЕВРАЩЕНИЕ КАЗАХСТАНА В ПРОМЫШЛЕННО-РЕСУРСНУЮ БАЗУ СССР В ЭПОХУ Д.А. КУНАЕВА (1964-1986 ГГ.).....	771
<i>Шашаев Ә.К., Оразов Р.Е., Байназарова Б.</i> БАТЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ 1869 ЖЫЛҒЫ КӨТЕРІЛІСТЕР: СЕБЕБІ МЕН САЛДАРЫ.....	787
<i>Шотанова Г.А., Уәкенов Е.М.</i> ЗАПАДНЫЙ КАЗАХСТАН В XIX ВЕКЕ: ТОРГОВЛЯ КАК ИНСТРУМЕНТ РЕГИОНАЛЬНОЙ КОЛОНИЗАЦИИ.....	801

ЭТНОГРАФИЯ / ETHNOGRAPHY

<i>Абилева Н.М., Рахимжанова С.Ж.</i> ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ГОНЧАРНОГО ДЕЛА СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ XIX - XX ВВ. ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР.....	814
---	-----

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көшесі, 28
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«Отан тарихы» журналының редакциясы

Сайтқа сілтеме: <https://otan.history.iie.kz>

Тел.: +7 (727) 272-46-54.

E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде
1998 ж. 9 наурызда тіркеліп, N 158-ж куәлігіне ие болды.

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге
түсіргенде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.